

Hekimlikte Alternatif ve Tamamlayıcı Tıbbi Yaklaşımlar

Recep ASLAN

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Fizyoloji Anabilim Dalı, Afyonkarahisar/TÜRKİYE

Corresponding author e-mail: raslan@aku.edu.tr

ÖZ

Medikal desteklerin hedefi selüler ve interselüler homeostatik statüyü korumak, bozulmuşsa düzeltmektir. Alternatif veya tamamlayıcı medikal yöntemler, terapötik etki mekanizmaları genellikle bilimsel olarak kanıtlanmamış yaklaşımlardır. Bir inanış veya tecrübeye dayalı bu metotların çoğu henüz önerme konumundadır. Bilimsel yöntemlerle kanıtlanmamış olmaları onların bilimsel bir mekanizmalarının olmadığı anlamına gelmez. Tüm dünyada birçok hekim, hasta, hatta sağlıklı birey bu yöntemleri merak etmekte, önemsemekte ve denemek istemektedir. Endike olmalarını sağlayacak bulgular yeterli olmasa da geleneksel ve tamamlayıcı tıbbi yöntemler yadsınamaz birer gerçeklik bazen de zorunluluk olarak vardır. Bu tip uygulamalar, hastanın kendini iyi hissederek immün sisteminin güçlendirilmesi, farmakoeconomic bilinç ve hasta tercihinin önemsenmesi gibi nedenlerle giderek yaygınlaşmaktadır. Alternatif ve tamamlayıcı tıbbi yaklaşımların hem beşeri hem de veteriner hekimlikte endike hale getirilmesi bir zorunluluktur. Bu nedenle, alternatif, geleneksel veya tamamlayıcı yöntemlerin konvansiyonel yöntemlerle konjuge edilmesi çalışmaları sürdürülebilir politikalarla desteklenmelidir. Çalışma, tamamlayıcı, holistik, alternatif ve geleneksel tıbbi yaklaşımların topluca görülebileceği bir bilinç haritası oluşturmayı da amaçlamıştır. Bu yıl Aralık ayında TUBA'nın organize ettiği Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Ürünlerinin Ruhsatlandırılması Sempozyumu bu kapsamda önemli bir adım olarak görülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Tıp, Tamamlayıcı Tıp, Geleneksel Tıp, Holistik Tıp, Konvansiyonel Tıp, Farmakoeconomic.

Alternative and Complementary Approaches in Medicine

ABSTRACT

The goal of medical supports is to protect the cellular and intercellular homeostatic status, and to repair if damaged. Alternative or complementary medical methods, therapeutic action mechanisms are generally the approaches which have not been scientifically proven. Most of these methods based on a belief or experience still have an assumption characteristic. Nevertheless, it doesn't mean that they don't have a scientific mechanism. Many physicians, patients, even healthy individuals wonder, care and want to try these methods all over the world. Traditional and complementary medical methods are undeniable reality, sometimes compulsory part of life even if the findings related to their effects are not sufficient. Such practices are becoming increasingly common because of the reasons such as strengthening the patient's immune system by making him feel well, paying attention to pharmacoeconomic consciousness and patient's preference. It is a post-modern necessity to put the alternative and complementary medicinal approaches into practise in medicine and veterinary medicine. Therefore, studies that conjugate alternative and complementary medicinal methods with conventional methods must be supported by sustainable policies. This study also aims to develop a consciousness map for alternative, holistic and traditional medical approaches. The Symposium on Licensing of Traditional and Complementary Medical Products to be carried out by TUBA in December may be an important and first step in this context.

Key Words: Alternative Medicine, Complementary Medicine, Traditional Medicine, Holistic Medicine, Conventional Medicine, Pharmacoeconomy.

GİRİŞ

Hekimlik eğitimi almak, hekimlik yemini etmek veteriner hekimlikte de diğer hekimlik alanlarında akademik bakışla ve bilimsel endike yöntemlerle araştırmayı gerektirmektedir. (Şahinoğlu 1994). Güncel tıbbi yöntem ve yaklaşımların dışında uygulanan ama bilimsel mekanizmaları anlayamamış etkili yöntemlere uzunca bir süre duyarsız kalınmıştır. Oysa değişik düşünce ve inanışlara ait tıbbi yaklaşımlar, rutin dışı uygulamalar, farklı bakış açıları, folklorik tedavi modülleri yeni hipotezler için ipuçları olarak görülebilmelidir, konvansiyonel tıbbın tamamen veya kısmen reddettiği yöntemlerin aslında etkili tıbbi mekanizmalar içeriyor olabileceği gerçeği göz önünde tutulmalıdır. Elbette, konvansiyonel tıbbi yöntemleri topluca dışlamak, küçümsemek de bilimsellikten uzaktır (Mc Neil 1982, Tindle 2005, Çetin 2007).

KONVANSİYONEL, FONKSİYONEL, GELENEKSEL, ALTERNATİF, TAMAMLAYICI VE HOLİSTİK TIP

Konvansiyonel tıp, hastalığa ait semptomları ortadan kaldırmayı başarı kabul eden ve günümüzde yaygın olan yaklaşım olup, hastalığı ortadan kaldırmaya odaklı fonksiyonel tıbbi yaklaşımın popüler halidir ve yoğun olarak eleştirilmektedir. Bu kapsamdaki yeni arayışlar fonksiyonel tıp yanı sıra holistik, alternatif ve tamamlayıcı tıbbi yöntemleri gündeme getirmiştir. Semptomatik tedavinin sıklıkla radikal bir iyileştirme sağlamaması, sorunların kronikleşmesi, hastanın psikolojisinin bozulması gibi faktörler, geleneksel ve alternatif yöntemleri gündeme taşımakla kalmadı, farmakoekonomi adlı yeni bir bilim dalı oluşmasına da yol açtı. İlaç firmalarının, ürün hacmini artırma ve yüksek ciroya ulaşmadaki hırslarının ilaçların aşırı ve kötüye kullanımını teşvik etmesi de bu süreci destekledi (Bath 2006). Farmakoekonomi disiplini ve yaklaşımı, ilaç tedavisi ve endike tedavi paketlerinin genel maliyetleri ve yararları üzerine odaklanan, bu konuda veri oluşturan, alternatif kaynaklar oluşturan, bunları mukayese eden, kritik ve analitik süreçlere dayalı olarak alternatif uygulama sentezlerini araştıran, öneren bilim alanıdır (Tokaç 2013).

Bilimsel tıp, modern tıp, ortodoks tıp veya batı tıbbi gibi isimlerle tanıdığımız konvansiyonel tıbbi uygulamalar yerine diğer yöntemlerin kullanılması alternatif tıp olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg 1998).

Holistik bütüncül anlamında bir sözcüktür. Tıp için kullanıldığında arzulanır bir sağlık durumu için fiziki, duygusal, sosyal ve manevi tüm boyutların dikkate alındığı bir yaklaşımı tanımlar. (Anonim 2016) İnsanın hissedışı, inanışı, düşünce ve duyguları, nörolojik sistem ve kardiyovasküler sistem aracılığıyla vücudun tümünü etkiler. Aynı yolla, beyne gönderilen uyarımlar duyguları ve psişik durumu

şekillendirir. Çünkü beyin ve vücut birbirinden bağımsız çalışan yapılar değildir. Holistik Tıp bu nedenle, sistemi tümüyle ele alan yöntemlerle hastaya yaklaşıp.

Geleneksel tıp, dini inanışlara, felsefe ve toplumsal tecrübelerle dayalı tıbbi yaklaşım ve yöntemlerden oluşmaktadır. Tamamlayıcı tıp, bilimsel tıbbi tedavi protokolleri yanı sıra alternatif tıbbi ürün ve yöntemlerin kullanımınıdır. Alternatif ve tamamlayıcı tıp birbirinden farklı kavramlar olmalarına rağmen genellikle yan yana, çoğu zaman da birbirinin yerine kullanılabilir. Her ikisi de daha çok geleneksel yaşamda yeri olan bitkileri, hayvansal ürünleri, ses, koku, hareket, telkin, uyarı gibi teknikleri yöntem olarak benimsemektedir (Bodeker 2005, Anonim 2008).

Geleneksel tıbbi uygulamalar büyük oranda dönemlerinin koşullarını yansıtır. Alternatif ve tamamlayıcı yöntemler mutlaka geleneksel olmak zorunda değildir; delfinoterapi, ozon tedavisi, iridoloji gibi birçok güncel yöntem alternatif ve tamamlayıcı tıpta kullanılmaktadır (Eisenberg 1998, Astin 1998). Yöntemlerin tümü koruyuculuk, tanı, fiziksel ve psikolojik terapi öngörülmesi ile homeostatik dengeyi korumaya veya yeniden oluşturmaya çalışmaktadır (Bivins 2010).

Modern tıp genellikle kronik ve bilişsel hastalıkları yönetmede yetersiz kalmaktadır. Alternatif yöntemler güncel tıbbin radikal bir iyileştirme sağlayamadığı bu hastalıklarda bu nedenle sıklıkla uygulanmaktadır. Kronik hastalık insidansının yüksek olduğu gelişmiş ülkelerde alternatif ürün ve preparatların pazarı ve alternatif tıbbi uygulamaların yükselişi bu yüzden dikkat çekmektedir (Tokaç 2013).

Artan kronik ve ruhsal hastalıklar ve sağlık harcamalarının bireyler ve yönetimler için ekonomik bir risk ve akut bir sorun haline gelmesi, alternatif ve tamamlayıcı tıp çalışmalarına yönelik proje, eğitim ve sağlık stratejisi oluşturma süreçlerini hızlandırmış ve öncelmiştir. Özellikle global müstahzar ilaçların tedavi etkinliği, tedavinin maliyeti, maliyete oranla iyileşmeye yönelik bulgu ve sonuçlar bu süreci kaçınılmaz kılmaktadır (Alkin 2015). Modern tıbbın yalnızca beş duyuyu referans kabul eden yaklaşımı da bu yöntemlere yönelişi anlaşılır hale getirmektedir.

Kanser, diyabet, psikiyatri vakaları, hepatitler, kronik kardiyovasküler ve solunum sorunlarının global ekonomiye yaklaşık 47 trilyon dolar yük getireceği öngörülmektedir. Her yıl 36 milyona yakın kişinin ölümüne yol açan bu hastalıklar dünya ekonomisi için risktir (Anonim 2011). WHO, 2030 yılında 52 milyona ulaşacağını öngördüğü bulaşıcı olmayan hastalıklara bağlı ölümlerin önlenmesi için, alternatif ve tamamlayıcı yöntemler dikkate alınarak kişi başına yıllık 1,2 dolar sağlık harcaması ile bu hastalıkların tedavisinde ilerleme sağlanabileceğini rapor etmiştir (Bodeker 2005, Anonim 2011).

YAYGIN OLARAK BİLİNEREN GELENEKSEL, ALTERNATİF VE TAMAMLAYICI TIBBİ YÖNTEMLER HARİTASI

Hekimlik öncelikle hastayı olduğu gibi kabul etmek ve empati yapmaktır. Her bireyin kendi olmasına müsaade eden, kararlara saygı duyan, dikkatle dinleyen, duygudaşlık yapan yöntemler kişinin kendisini iyi hissetmesinin yolunu açar (Dündar Y 2016). Alternatif veya tamamlayıcı tıp yöntemleri aynı zamanda hastanın inaniş, duygu ve tercihlerine empatik yaklaşımları nedeniyle tedavi etkinliğine inanılmış yaklaşımlardır. Bu kapsamda dünyanın farklı bölgelerinde yaygın olarak kullanılan başlıca alternatif, tamamlayıcı ve geleneksel yöntemler ve literatürler tablo halinde sunulmaktadır. Tabloda yer alan yöntemlerin her birinin ayrı bir derleme çalışması olacağı düşüncesiyle, yöntemler hakkında ayrıca bilgi ve detay verilmemiş, araştırmacıların tek seferde topluca ulaşabilecekleri literatür destekli tıbbi yaklaşımlar tablosunu sunmakla yetinilmiştir.

Tablo 1: Yaygın Geleneksel, Alternatif ve Tamamlayıcı Tıbbi Yaklaşımlar
Table 1: Common Traditional, Alternative and Complementary Medical Approaches

Yöntem	Literatür
Tıbbi Nebevi (İslami Tıp)	Manfred 1978, Syed 2002
Anadolu halk hekimliği	Şar 2005, Sezika 2001
Hacamat (kan alma)	Sert 2015
Sülük tedavisi	Okka 2013
Dağlama/koterizasyon	Salman 2010
Akupunktur	Norheim 1995
Çin akupunkturu	Cheng X 1987
Elektro akupunktur	Tekeoğlu 2010
Lazer akupunktur	Whittaker 2004
Aurikular (kulak) akupunktur	Lorna 2002
İğne, intramusküler stimülasyon	Desai 2013
Transcutaneous electrical nerve stimulation TENS yöntemi	Tekeoğlu 1998
Akupunktur kupaları (Cuppling)	Tham 2006
Manyetik alan tedavisi	Koşalay İ 2013
Homeopati	Rossi 2009
Homeopati Pulsatilla	Lakshmipathy 2012
Ozon Tedavisi	Bocci 1999
Oksijen (Single Oksijen) tedavisi	Orel 1997, Wang 2004
Oksiterapi, karboksiterapi	Özmen 2006
Oksihemoterapi (major ozon)	Bocci 2006
Hidrojen peroksit tedavisi	Özler 2009
Infrared (kızılötesi ışın) tedavisi	Tsaia 2007
Nöral Terapi	Nazhkul 2010
Biofoton tedavisi	Tafur 2010
Mezoterapi-lipoliz, elektrolipoliz	Beksaç 2014
Hipnoz, hipnoterapi	Cheek 1968,
Ortomoleküler tıp	Bulduklu 2015
Kolonik yıkama	Mishori 2011
Masaj	Field 1998
Shiatsu masajı	Brady 2001

Rolfing metodu ile masaj	Jones TA 2004
Ayurveda (Hint tıbbi)	Naika 2003
Aromaterapi	Cook 2000
Geleneksel Çin tıbbi	Wong 1932
Johrei	Kanai 2012
Siddha	Subarayapa 1997
Unani	Patwardhan 2005
Çigong (qigong) terapisi	Tang 1994
Yoga	Taylor 2007
Tui Na	Da Silva 2007
Meditasyon	Wallace 1970
Reiki	Whelan 2003
Feng Shui teorisi	Lam 1999
Kelime hijyeni	Cameron 2005
Kriyoterapi	Swenson 1996
Hipertermi (vücut ısıstma)	Serin 2015
Detoksifikasyon terapisi	Eric 2007
Şelasyon terapisi	Mikirova 2011
Osteopati	Moskolenko 1996
Diyet takviyesi ile tedavi	Tümer 2012
Biyoenjerji tedavisi	Akyürek 2016
Terapötik dokunuş, temas	Sağkal 2013
Parapsikolojik terapi	Pascual 1951
Aleksandr tekniği	Woodman 2012
Refleksoloji	Bekhterev 1927
Feldenkrais metodu	Buchanan 2001
Kraniosakral terapi	Upledger 1983
Fitoterapi (bitkilerle tedavi)	Schulz 2001
Apiterapi (arı ile tedavi)	Ludyanski 1994
Hippoterapi (atla tedavi)	Meregillano 2004
Delfinoterapi, (yunusla tedavi)	Birch 1997
Medikal hidroloji	Sidney 1963
Termal Banyo	Diederich 2005
Kaplıca tedavisi	Dirisu 1952
Hidro(buz su buhar ile) terapi	Campion 1997
Balneoterapi (mineralli termal)	Karagülle 2008
SPA tedavisi	Tubergen 2002
Talassoterapi (deniz suyu terapisi)	Bologa 2000
Fangoterapi (çamur terapisi)	Şahne 2013
Peloterapi (kil tedavisi)	Dalgıç 2004
İnhalasyon terapisi	Demir 2009
Radon inhalasyon terapisi	Kenji 2015
İçme terapisi	Demir 2009
Speleoterapi (tuz mağaraları ile)	Koçan 2012
Müzikoterapi (müzikle tedavi)	Çoban 2005, Birkan 2014
Relaxationtherapy (rahatlatma)	Hauri 1991
Dinleme ve kabul tekniği	Dündar 2016
Kromoterapi (renklerle tedavi)	Andrews 1995
Martial arts (dövüş sporları) ile	Mark 1995
İridology (iris okuma tekniği)	Berggren 1985
Kristaloterapi (taş ve kristallerle)	Anonim 2016
Moxibustion (yaka) tedavisi	Neri 2004
Makrobiyotik diyet terapisi	Kushi 1985
Plates (kontrolöji, denge) tedavisi	Souza 2006
Helioterapi (güneş ışınları ile)	Vähävihi 2008
Paleolitik (antik hayat) terapisi	Lucas 1993
Üroterapi (ıdrar ile tedavi)	Eldor 1997
Fototerapi, fotodinamik (ışık ışınlarıyla) tedavi	Kutubay 2011, Jeffrey 2008
Mesoterapi (mezodermal enjeksiyon tedavisi)	Atiyeh 2008
Radyonik tedavi (elektro-manyetik etkileşim terapisi)	Tamaki 2004

Alternatif ve tamamlayıcı yöntemlerin tıpta ve veteriner hekimlikte uygulanışının yaygınlaştığı görülmektedir (Baytop 1984, Sarışen 2005). Hastanın hipnotik sedasyonla anesteziye edilmesi (Ercan 1994), hızlı kan pıhtılaştırıcı özelliğiyle dikkat çeken bir preparatın henüz ilaç lisansı almadan cerrahi operasyonlarda kullanılıyor olması (İbis 2008) gibi bilimsel olarak kabullenilen uygulamalar, alternatif ve tamamlayıcı yöntemlere güveni artırmaktadır. İbis ve arkadaşlarının bildirdikleri olgu, alternatif yöntemler için dikkat çekicidir. Tıp eğitimi almamış bir geleneksel tıp meraklısının, her tür kanamayı birkaç dakika içinde durdurabilen, ısırgan otu (*Urtica dioica*), asma yaprağı (*Vitis vinifera*), havlıcan (*Alpina officinarum*), meyan kökü (*Glycyrrhiza glabra*) ve kekik (*Thymus vulgaris*) bileşiminden elde ettiği preparat, güncel tıp eğitimi ile verilen bakış açılarını gözden geçirmeyi zorunlu kılıyor. Bu karşının plazmada saliseler içinde bir network oluşturarak fibrinojenle etkileşim sonucu eritrosit agregasyonuna yol açtığı ve doku onarımına müsaade edecek bir kanama durması sağladığı, bunun protein eritrosit etkileşimi ile bağlantılı olduğu ileri sürülmektedir. Bu pıhtılaştırıcının bilinen koagülasyon yollarından farklı bir mekanizmayla çalıştığı, hemostaz değerleri normal bireyler yanı sıra, birincil ve ikincil hemostazı sorunlu bireylerde de mekanizmanın çalıştığı bildirilmiştir (İbis 2008). Klinik deneyleri henüz Faz II aşamasında olan bu ürüne karşı özellikle cerrahlar önce mesafeli davranmış, ancak gelinen noktada karaciğer nakilleri dahil bir çok operasyonda ürün kullanılır hale gelmiştir (Beyazit 2010).

Veteriner hekimlik uygulamalarında da geleneksel ve tamamlayıcı yöntemlerin güncellenerek kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Fizyopsikoloji, hayvan davranışları ve psikolojisi, hayvan refahı gibi yaklaşımlar önem kazanmaya, yöresel ve folklorik veteriner hekimlik kültürü ile diğer yöntemler güncellenmeye başlanmıştır (Sinmez 2011, Anonim 2015). Veteriner hekimliği eğitiminin ve mesleğinin öncelikle bir tıp alanı olduğu gerçeğinin yüksek öğretim politikaları yanı sıra, sağlık bakanlığınca da dikkate alınması bu süreci olumlu etkileyecektir.

Veteriner hekimlerin özellikle hayvanlarla yapılan sülük tedavisi, yunuslarla tedavi, atlı tedavi (hippoterapi), arı ve arı ürünleriyle tedavi (apiterapi) gibi yöntemler dahil olmak üzere hayvanlarla ve hayvanlarda uygulanan yöntemleri mekanizmaları açısından ele alarak bilimsel araştırmaları önem arz etmektedir (Ludyanski 1994, Meregillano 2004, Anonim 2015). Örneğin, kulak keserek kan akıtmaya dayalı geleneksel formüller, halk hekimliğinde uygulanan preparat ve tekniklerin gündeme geldiğini görebiliyoruz. Veteriner (halk) hekimliğinde kan akıtma yöntemlerine, topallıklar, diş hastalıkları, arpalama, toksikasyonlar, ikterus, enterotoksemi, koyun ve keçi ciğer ağrısı, delibaş gibi hastalıklarda sık başvurulmaktadır (Yiğit 2015). Bu tekniklerden

birisi olarak homeopati de iyi bilinen ve sık başvurulan alternatif yöntemlerdendir. Homeopatik preparatlar, doğal minerallerden ve bitkilerden üretilmiş olmaları, çok seyreltik olmaları ve yan etkilerinin görülmemesi nedeniyle yüz yıllardır kullanılmaktadır. Birçok hastalıkta kullanılan homeopatik preparatların kaynağı *Materia Medica* adlı kitaptır (Anonim 2015). İç parazitlerle mücadele dâhil (Bath 2006) holistik yöntemlerin güncellenerek teşvik edilmesi, bitkilere dayalı tıbbın, yaygınlaşan eğitim imkânları, bitkilerin içerik ve aktif bileşenleri ile etkileri hakkındaki kapsamlı araştırma sonuçlarının artmış olması nedeniyle veteriner hekimlikte kullanımının yaygınlaştırılması popülerleştiği kadar bilimsel kabul de görmektedir (Smith-Schalkwijk 1999). Ekstremiteler ve ayak hastalıkları, kas, tendo, tendovajina ve bursaların hastalıkları, kemik doku hastalıkları, topallıklar, eklem hastalıkları, baş ve boyun bölgesi hastalıkları, göz hastalıkları, ağız ve çene bölgesi rahatsızlıkları, deri ve derialtı bağ doku hastalıkları, göğüs, karın, sırt bölgesi hastalıkları gibi cerrahi tablolar; sindirim sistemi hastalıkları, ağız ve yemek borusu hastalıkları, ön mide rahatsızlıkları, bağırsak hastalıkları, vitamin, mineral ve iz element eksikliğine bağlı sorunlar, solunum hastalıkları gibi dahili hastalıklar, salgın hastalıklar, doğum ve jinekolojik sorunlarla ilgili hastalıklar hakkında geleneksel kültürde yerleşik bakış açıları ve uygulamaları araştıran çalışmalar (Sinmez 2001) ve hemen hemen tüm hastalıklarla ilgili farklı holistik yöntemleri öneren, açıklayan kitapların on yıllardır ulaşılabilir olması (Brennan 2001) ve bütün bunların hayvan refahı kapsamında önemli kabul edilmesi (Hewson 2005) veteriner hekimlik uygulamalarında da bu sürecin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Alternatif bakış açıları ve tamamlayıcı uygulamaların güçlü olabilmesi için bilimsel araştırma desteği önemlidir. Holistik hekimlik uygulamalarına yönelik kurslar, alternatif tıbbi uygulamalarda olduğu gibi yeterli değildir. Bu teknikler lisans/lisansüstü eğitim müfredatında verilmelidir.

GELENEKSEL, ALTERNATİF VE TAMAMLAYICI YÖNTEMLERİN GELECEĞİ

Kanıtla Dayalı Tıp yaklaşımı 20. yüzyılın sonlarında ortaya atıldığında araştırmacıların ve hekimlik disiplinlerinde çalışanların ilgisini çekmişti (Khan 2012). Elbette bu yaklaşımı benimsemeyen akademisyen ve hekimler de oldu. Onlar, bilimsel araştırmalardaki hatalara, bilimin yeni bulgular doğrultusunda önceki doğrularından vazgeçiyor oluşuna, araştırma makalelerinde sonuçlarının genellikle çalışma hipotezini doğrular nitelikte olmasına duydukları güvensizliği ileri sürdüler (Churchill 1999). Günümüzde tıp, veteriner hekimliği, diş hekimliği, eczacılık gibi disiplinler hem

uygulamalarında hem de müfredatlarında büyük çoğunlukla kanıta dayalı tıp yaklaşımını benimsemekte ve önermektedir. Tıbbi eğitim ve uygulamaları kanıta dayandırmak elbette ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır. Hekimlerin güvenilirliğini ve sorumluluk düzeylerini yükseltmek, etik ilkelere bağlı hesap verebilir çağdaş uygulamalar yapmalarını sağlamak, hastaları, mesleği ve hekimleri bilimsel bir güçle donatmak gibi gerekçeler bunlardan bir kaçıdır (Khan 2012). Ancak son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin başını çektiği, tamamlayıcı ve alternatif tıpa yönelik yaklaşımının oluşturduğu ortam nedeniyle geleneksel, tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamaları hem gelişmiş hem de değişmiştir. Bu yöntemlere başvuru düzeyi gelişmekte olan ülkelerde % 80, gelişmiş ülkelerde % 50 düzeyinde tahmin edilmektedir (Waldman 2010).

Alternatif ve tamamlayıcı tıbbi yöntemlere başvuran hekimler ve hastalar, bu yöntemlerin doğası gereği geleneksel bilgi ve belgelerin, gözlem ve tecrübelerin temel belirleyiciler olması nedeniyle uygulamaların yeterince kanıta dayanmamasından memnun değiller (Mills 2002). Ancak konvansiyonel tıbbi tedavilerdeki yetersiz ve başarısızlıklar, ilaç ve uygulamadaki yüksek maliyetler, bazı tıbbi yöntem ve kuralların insanın inançlarını ve mahremiyetini yeterince önemsemiyor olması gibi nedenlerle oluşan memnuniyetsizlik, hastaları alternatif uygulamalara yönlendirmektedir (Bodeker 2002, Khan 2012). Daha doğal ve kişilerin kendilerini daha kendileri gibi hissettikleri, daha huzurlu oldukları yöntemler birer alternatif olarak görülmektedir. Böylece bu tedavi modalitelerinden birine yönelim artmaktadır (Jeswani 2010). Bu yönelişe bağlı olarak birçok ülkede ilgili bakanlıklar bünyesinde geleneksel, alternatif ve tamamlayıcı tıp uygulamalarına ilişkin birimler, üniversitelerde anabilim dalları, araştırma enstitüleri açılmış olsa da önyargı ve itirazlar devam etmektedir (Aydın 2012). Ön yargıyla yaklaşmaya yol açan nedenlerden birisi de, uzmanlıkların, lisans veya lisansüstü müfredat ve süreçlere değil de kısa süreli seminerlere dayanmasıdır (Dündar 2015).

Modern tıp mukayese ve kanıta dayalıdır (Aydın 2012). Gerçi modern tıp kavramıyla bilimsel tıp arasında fark olsa da (Yeşilçimen 2015), biz modern tıbbi bilimsel anlamında kullanıyoruz. Bilimsel sürecin hipotezle yani bir konuyu hayal etmekle başladığı, konunun sağlam verilere dayanması halinde hipotezin bir iddia, bir hüküm haline geldiği, nihayet ilgili bilim alanı kurallarına göre kanıtlandığında teorileştiği, eğer daha da somutlaşırsa kanun haline geldiği bilinmektedir (Dündar 2015). İşte günümüz tıbbi bu süreçleri aşmış ve faydası ölçülebilen yöntemleri kabul etmektedir. Bu bağlamda, bu yöntemlere karşı tamamen ret, kısmen ret ve tamamen kabul olarak üç ana akım dikkat çekmektedir (Tokaç 2013). Alternatif ve tamamlayıcı uygulamaların henüz kanıtlanamamış bilimsel mekanizmalarının araştırılmasına öncelik verilmesi,

bu alandaki önyargıları kırmaya yardımcı olacaktır. Bu yöntemleri uygulayan kişi ve kurumların yasal sorumluluk üstlenmeleri de uygulamaların güvenilirliğini artıracaktır.

Bilim yeni ve ileri imkânlarla kavuştukça, hastalıklar, teşhis ve tedavi yöntemleri bedeninin moleküler yapısına özgüdür kanaatinden daha çok uzaklaşabilecektir (Walid 2016). Modern tıbbi bakış ve önerilerle yetinmeyen, farklı yollar arayan yaklaşımlar artacak (Astin 1998), sağlık arayışları alternatif ve tamamlayıcı yöntemlere kaymaya devam edecektir (Eisenberg 1998). Bütün bunlar olurken, alternatif ve tamamlayıcı tıba ait yöntemler kanıta dayalı olmadıkları, yasal mevzuatın yeterli olmayışı, izlenebilir standartların eksikliği gibi nedenlerle tartışılmaya devam edilecektir (Tindle 2005). Yersiz tartışmalarla zaman ve süreç kaybı yaşamamak için tamamlayıcı tıbbın iyileştirici etki mekanizmaları araştırılmalı, tedaviler hastanın psikolojisi yanı sıra kamu ve ferdi maliyetler açısından da ele alınmalıdır. Türkiye Bilimler Akademisi bu alana özel önem atfetmektedir. Bu amaçla koordine ettiği "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Ürünlerinin Ruhsatlandırılması Sempozyumu" yeni uygulamalara zemin oluşturacak niteliktedir. Sempozyum, geleneksel ve tamamlayıcı ilaç ya da ürünler ile ilgili Ülkemizde ve dünyada mevcut uygulamaları ve ruhsatlandırma mevzuatını; takviye edici gıdalar ve mevzuat uygulamalarını, Sağlık Bakanlığı'nın bitkisel tıbbi ürünlere ve ruhsatlandırma süreçlerine bakışını, geleneksel ve tamamlayıcı ilaç/ürünler ile ilgili bilimsel uygulama örneklerini; tamamlayıcı uygulamaların günümüzdeki kullanımı ve pratiğe yansıtılması ile ilgili sorunları; ilaç ve bitkisel ürün etkileşmelerinin arzu edilmeyen sonuçlarını; bu uygulamalarının toksikoloji açıdan değerlendirilmesini, tıbbi amaçlı kullanılan bitkisel ürünlerin mevcut durumunu, Türkiye bitki listesi hakkında değerlendirmeleri, Sağlık Bakanlığı'nca bitkisel ürünlerin ruhsatlandırılması sürecini; takviye edici gıdaların ülkemizdeki mevcut durumu ve yapılması gerekenleri; piyasaya sunulmuş geleneksel ve tamamlayıcı ilaç/ürünlerin, pozitif bitki listesinin etkin kontrolünü, yani ülkeye girişini, piyasa sürecini; gerçek ve sahte ürünlerin nasıl ayrılabilirliğini; geleneksel ve tamamlayıcı ilaç ve ürünlerin Pozitif Bitki Listesinin ruhsatlandırılmasında etkin rolü Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı mı, yoksa Sağlık Bakanlığı'nın mı üstlenmesi gerektiğini bilimsel olarak tartışan bir platform oluşturmaktadır.

SONUÇ

Tüm tıbbi yaklaşımlarda amaç homeostatik dengedir, bu dengenin fizyolojik sınırlar içerisinde tutulmasını sağlamaktır. Alternatif ve tamamlayıcı tıp günümüz bilimsel yöntemleri açısından bir önerme olmasına rağmen bu alandaki bilgiler iddialı hali gelmiştir. Bu bilgilerin uzun yıllar deneyimle biriktirilen, geliştirilen gözlem bilgileri olduğu unutulmamalıdır. Modern

tıbbın özellikle kronik ve bilişsel hastalıkları tedavi etmekte zorlanıyor olması alternatif yaklaşımları doğurmaktadır. Ancak yararlanırken bu yöntemleri endike hale getirecek bilimsel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yapılırken önyargılı tartışmalarla enerji kaybına yol açmamak için iyileştirici etki mekanizmaları bağımsız olarak araştırılmalı, hekimlik, veteriner hekimliği ve diş hekimliği uygulamalarında tedavinin şekli, süreci yanı sıra hastanın, hasta sahibi ve yakınlarının psikolojileri maliyetler açısından önemsenmelidir. Pekin Deklarasyonu gibi global mutabakatlar uyarınca tamamlayıcı uygulamaların sağlık sistemlerine entegre edilmesi yönünde Dünya Sağlık Örgütü (WHO) üyesi ülkelerin eğitim ve sağlık politikaları ile sürdürülebilir adımlar atmaları, tamamlayıcı yöntemler ile preparatların endikasyonu amaçlı bilimsel çalışmalara öncelik vermeleri gerekmektedir. Tamamlayıcı tıbbın sağlık hizmetleri kapsamında ele alınmasının önündeki psikolojik, eğitsel ve yasal engellerin kalkması için bu alanlarda yapılacak araştırmalar WHO programlarıyla desteklenmelidir. Geleneksel, holistik, alternatif ve tamamlayıcı yaklaşımları benimseyen araştırmacı, hekim, eczacı ve sağlık çalışanları ile konvansiyonel tıbbi önceleyenler arasında iletişimin güçlendirilmesi, ortak çalışma ve uygulamaların özendirilmesi de önem arz etmektedir. Alternatif bakış açıları ve tamamlayıcı uygulamaların güçlü olabilmesi için bilimsel araştırma desteği şarttır. Holistik uygulamalara yönelik kurs ve seminerlerden ziyade, bu teknikler lisans/lisansüstü eğitim müfredatı kapsamında edinilmelidir. Tıp sağlık eğitimi veren fakülte ve yüksek okulların müfredatları bu kapsamda genişletilmelidir. TÜBA himayesinde gerçekleşen "geleneksel, tamamlayıcı tıp ürünlerinin ruhsatlandırılması sempozyumu" bu sürece bilimsel ve idari bir destek, ileri ve örnek alınan uygulamalar başlatabilecek niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Akyürek S, Önal C, Kurtman C.** Use of alternative medicine in patients with lung cancer. *International Journal of Hematology and Oncology.* 2016; 26(2):73-77.
- Alkin K.** Sürdürülebilir gelecek için bir anahtar: Farmakoekonomi. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Derg.* 2015; 36:76-77.
- Andrews T.** Renklerle Tedavi. Arıtan Yayınevi İstanbul. 1995.
- Anonim.** Kanıtla Dayalı Tıp ve The Cochrane Collaboration. www.ulakbim.gov.tr/cabim/ekual/toplantı4/cochrane.ppt. 10.12.2008.
- Anonim.** <http://www.medimagazin.com.tr/ana-sayfa/dis-haberler/tr-hastalkların-maliyeti-47-trilyon-dolar-bulacak-1-76-37482.html>. 30.12.2011.
- Anonim.** <http://www.metafizikuzmani.com/Konu.aspx?Id=150>. 28.12.2014.
- Anonim.** http://www.turkvet.biz/yazi/hs_vet_holistik_yaklasim.htm 30.12.2015.
- Anonim.** <http://safaknakajima.com/Pages/SliderDetail?Id=4> 30.12.2016.
- Astin J A.** Why Patients Use Alternative Medicine Results of a National Study. *JAMA.* 1998; 279(19):1548-1553.
- Atiyeh BS, Ibrahim AE, Dibo SA.** Cosmetic Mesotherapy: Between scientific evidence, science fiction, and lucrative business. *Aesthetic Plast Surg.* 2008; 32:842-849.
- Aydın S.** Gelenekten Küresele Tıbbın Alternatif Serüveni. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Derg.* 2012; 22:8-11.
- Bath GF.** Practical implementation of holistic internal parasite management in sheep. *Small Ruminant Research.* 2006; 62(1-2):13-18.
- Baytop T.** Türkiye'de Bitkilerle Tedavi. I.U Eczacılık Fak Yayınları. İstanbul. 1984.
- Bekhterev V M.** General Principles of Human Reflexology. *Journal of Philosophy.* 1927; 24(13):355-357.
- Beksaç B, Öztaş MO.** Mesotherapy and Lipolysis. *T Klin J Cosm Dermatol-Special Topics.* 2014; (4):31-38.
- Berggren L.** Iridology. *Acta Ophthalmologica.* 1985; 63(1):1-8.
- Beyazıt Y, Kurt M, Kekilli M, Goker H, Haznedaroglu IC.** Evaluation of hemostatic effects of Ankaferd as an alternative medicine. *Altern Med Rev.* 2010; 15(4):329-336.
- Birch, S.** Dolphin-Human interaction effects. Doctoral thesis. Dept. of Electrical and Computer Systems Engineering. Monash University. 1997.
- Birkan I.** Müzikle tedavi, tarihi gelişimi ve uygulamalar. *Ank Akupunktur ve Tamamlayıcı Tıp Derg.* 2014; p:37-49.
- Bivins R.** Alternative medicine: A history. Oxford Univ. 2010; p:3-21.
- Bocci VA.** Biological and clinical effects of ozone. Has ozone therapy a future in medicine. *Br J Biomed Sci.* 1999; 56:270-279.
- Bocci VA.** Scientific and Medical Aspects of Ozone Therapy. State of the Art. *Archives of Medical Research.* 2006; 37(4):425-435.
- Bodeker G.** A public health agenda for traditional, complementary, and alternative medicine. *Am J Public Health.* 2002; 92:1582-91.
- Bodeker G, Ong CK, Grundy C, Burford G, Shein K.** Global Atlas of Traditional, Complementary and Alternative Medicine World Health Organization, Kobe. 2005; p:XII-XIII.
- Bologa AS, Charlier RH.** Health tourism: tool for development: Telassotherapy. *Proceeding.* 101 - BSO C Leadership Seminar Using Today's Scientific Knowledge for the Black Sea Area's Development Tomorrow. 2000; p:147-165.

- Brady LH, Henry K, Luth JF.** The Effects of Shiatsu on Lower Back Pain. *Journal of Holistic Nursing*. 2001; 19(1):57-70.
- Brennan ML.** Complete holistic care and healing for horses. The owner's veterinary guide to alternative methods and remedies. Kenilworth Press. ISBN 1872119344. Buckingham. 2001.
- Buchanan PA, Ulrich BD.** The Feldenkrais Method: A Dynamic Approach to Changing Motor Behavior. *Journal Research Quarterly for Exercise and Sport*. 2001; 72(4):315-323.
- Bulduklu Y.** Hedef kitle bağlamında tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamaları. *Selçuk Üniv Türkiyat Araş Dergisi*. 2015; p:607-628.
- Cameron D.** Verbal Hygiene. books.google.com. 2005.
- Campion MR.** Hydrotherapy: principles and practice. Butterworth-Heinemann Oxford. 1997.
- Cheek DB, LeCron LM.** Clinical Hypnotherapy. Grune & Stratton. 1968.
- Cheng X.** Chinese acupuncture and moxibustion. Beijing, FL Press. 1987.
- Churchill W.** Implications of evidence based medicine for complementary and alternative medicine. *J of Chinese Med*. 1999; 59:32-5.
- Cook B, Edzard E.** Aromatherapy: a systematic review. *British Journal of General Practice*. 2000; 50:493-496.
- Çetin OB.** Eskişehirde Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Kullanımı. *Sosyoekonomi*. 2007; 6(6):89-105.
- Çoban A.** Müzikterapi Ruh Sağlığı için Müzikle Tedavi. Timaş Yayınları. 2005.
- Dalgıç A, Kavak O.** Kil Mineralleri ve Sağlık. *Dicle Tıp Dergisi*. 2004; 31(2):73-78.
- Da Silva GD, Lorenzi-Filho G, Lage LV.** Effects of Yoga and the Addition of Tui Na in Patients with Fibromyalgia. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 2007; 13(10):1107-1114.
- Demir BM.** Therapeutic Geology: The therapeutic effects of geological materials, geological processes and geological place. *Jeoloji Mühendisliği Derg*. 2009; 33(1) 63-73.
- Diederich CJ.** Thermal ablation and high-temperature thermal therapy: Overview of technology and clinical implementation. *International Journal of Hyperthermia*. 2005; 21(8):745-753.
- Dirisu NŞ.** İdoloji İçme ve Kaplıca Tedavisi. Akın Matbaası. Ankara. 1952.
- Dündar Y.** Mutluluk Yönetimi. Anıt Matbaa. ISBN 978-605-87210-9-8. Ankara. 2016; pp. 4-64.
- Dündar Y.** Burçlar ve Küfürler. Uyum Ajans ISBN 978-605-5142-17-9. Ankara. 2015; pp. 9-25.
- Eisenberg DM, Davis RB, Ettner SL, Appel S, Wilkey S, Van Rompay M, Kessler RC.** Trends in Alternative Medicine Use in the United States, 1990-1997 Results of a Follow-up national survey. *JAMA* 1998; 280(18):1569-1575.
- Eldor J.** Urotherapy for patients with cancer. *Medical Hypotheses*. 1997; 48(4):309-315.
- Ercan M.** Hipnoz ve Hipnoterapi, Seha Yayınları. İstanbul. 1994.
- Eric L.** Konsep Detoks. <http://www.detokshop.blogspot.com/organdalam>. 2007.
- Field TM.** Massage therapy effects. *American Psychologist*. 1998; 53(12):1270-1281.
- Hauri PJ.** Sleep Hygiene, Relaxation Therapy, and Cognitive Interventions. Case Studies in Insomnia Part of the series Critical Issues in Psychiatry Springer Science&Business Media New York. 1991; pp. 65-84.
- Hewson CJ.** Why the Theme Animal Welfare? *Journal of Veterinary Medical Education*. 2005; 32(4):416-421.
- Ibis M, Kurt M, Onal İK, Haznedaroglu IC.** Successful management of bleeding due to solitary rectal ulcer via topical application of Ankaferd blood stopper. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*. 2008; 14(9):1073-1074.
- Jeffrey Maisels M, McDonagh AF.** Phototherapy for Neonatal Jaundice. *N Engl J Med* 2008; 358:920-928.
- Jeswani M.** Are modern health worries, environmental concerns, or paranormal beliefs associated with perceptions of the effectiveness of complementary and alternative medicine? *Br J Health Psychol*. 2010; 15:599-609.
- Jones TA.** Rolfing. *Phys Med Rehabil Clin N Am*. 2004; 15(4):799-809.
- Kanai T, Yamamoto K.** Effect of a Japanese Energy Healing Method Known as Johrei on Viability and Proliferation of Cultured Cancer Cells In Vitro. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine* 2012; 18(3):221-28.
- Karagülle Z.** Hidroterapi, SPA, Balneoterapi, Talassoterapi. *T Klin J Med Sci*. 2008; 28(6):224-9.
- Kenji S at all.** New bathing therapy in Japanese hot springs using radiation from radon. Proceedings of the first national conference on radiation awareness and detection in natural environment book. 2015; 47(6):11-83.
- Khan SA, Aktürk Z.** Tamamlayıcı ve alternatif tedaviler ne kadar kanıta dayalı? *SD ve Tıp Kültürü Derg*. 2012; 22: 16-19.
- Koçan N.** Karaca Mağarası'nın Alternatif Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi. *MAKÜ Fen Bil Enstitüsü Derg*. 2012; 3(1):37-44.
- Koşalay İ.** Elektromanyetik alanlar ve bioenerji olgusu. *Pamukkale Üniv Müh Bilim Derg*. 2013; 20(8):287-293.

- Kroger WS.** Clinical and Experimental Hypnosis in Medicine, Dentistry, and Psychology. Lippincott Williams & Wilkins. London. 2008.
- Kushi M, and Kushi A.** Macrobiotic Diet. Japan Publications Inc. Tokyo, Japan. 1985.
- Kutlubay Z, Pehliven Ö, Engin B.** Fotodinamik Tedavi. *Dermatoz* 2011; 2(4):391-404.
- Lakshmipathy R, Ruckmani A, Venkatesan D, Madhusudhanan N, Pavithra R.** Anxiolytic effect of homeopathic preparation of Pulsatilla nigricans in Swiss albino mice. *Homeopathy*. 2012;101(3):171-174.
- Lam C, Tso T, Lam K.** Feng Shui and Its Impacts on Land and Property. *Developments J Urban Plann Dev*. 1999; 125(4):152-163.
- Linda E F.** Handbook of Sociology of Emotions: Emotions and Health. Springer. USA. 2006; pp. 591-610.
- Lorna KP, Thomas KS, Albert WN.** Effectiveness of Auricular Therapy on Sleep Promotion in the Elderly. *Am J Chin Med*. 2002; 30(4):429-35.
- Ludyanski EA.** Apitherapy 1231. Poligrafist Vologda. Russia. 1994.
- Lucas WB.** Regression Therapy: A Handbook for Professionals. Past-Life Therapy. Crest Park. CA. 1993.
- McNeil BJ, Pauker SG, Sox HC, Tversky A.** On the Elicitation of Preferences for Alternative Therapies *N Engl J Med*. 1982; 306:1259-62.
- Manfred U.** Islamic Medicine. Edinburgh University Press. <http://hdl.handle.net/10822/778587> 1978.
- Mark W, Ilan K, Sue K, Daniel W.** Psychotherapeutic aspects of the martial arts. *American Journal of Psychotherapy*. 1995; 49(1):118-27.
- Meregillano G.** Hippotherapy. *Phys Med Rehabil Clin N Am*. 2004; 15(4): 43-854.
- Mikirova N, Casciari J, Hunninghake R, Riordan N.** EDTA chelation therapy in the treatment of toxic metals exposure. *Spatula DD*. 2011; 1(2):81-89.
- Mishori R, Otubu A, Jones AA.** The dangers of colon cleaning. *Journal of Family Practice*. 2011; 60(8):454-457.
- Moskolenko Y.** Bioengineering Support of the Cranial Osteopathic Treatment. *Medical and Biological Engineering and Computing*. 1996; 34(1):185-186.
- Naika GH, Priyadarsinia KI, Satavb JG, Banavalikarc MM, Sohonic DP, Biyani MK, Mohan H.** Comparative antioxidant activity of individual herbal components used in Ayurvedic medicine. *Phytochemistry*. 2003; 63 (1):97-104.
- Nazlıkul H.** Nöral Terapi Teknikleri ve Bozucu Alan Terapisi. Nobel Tıp Kitabevleri. 2010.
- Neri I, Airola G, Contu G, Allais G, Facchinetti F, Benedetto C.** Acupuncture plus moxibustion to resolve breech presentation: a randomized controlled study. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*. 2004; 15(4):247-252.
- Norheim JA, Fennebe V.** Adverse effects of acupuncture. *Lancet*. 1995; 345:1576.
- Okka B.** Hirudotherapy from Past to Present. *Eur J Basic Med Sci*. 2013; 3(3):61-65.
- Orel VE.** Singlet Oxygen Therapy. *Klinichna Khirurgiia EuropePMC*. 1997; 1:47-48.
- Özler M, Öter Ş, Korkmaz A.** The Use of Ozone Gas for Medical Purposes. *TAF Prev Med Bull*. 2009; 8(1):69-74.
- Özmen S, Demir HY, Yavuzer R, Latifoğlu O.** Alternatif estetik uygulamaları: Karboksiterapi ve Oksiterapi. *Turkish Journal of Plastic Surgery*. 2006; 14(1):29-34.
- Pascual J.** Reflections on Parapsychology, Psychoanalysis and Atomic Physics. *Journal of Parapsychology*. 1951; 15(4):278-281.
- Patwardhan B, Warude D, Pushpangadan P, Bhatt N.** Ayurveda and Traditional Chinese Medicine: Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine. 2005; 2(4):465-473.
- Rossi E, Crudeli L, Endrizzi C, Garibaldi D.** Cost-benefit evaluation of homeopathic versus conventional therapy in respiratory diseases. *Homeopathy*. 2009; 98(1):2-10.
- Schulz V, Hänsel R, Tyler VE.** Rational phytotherapy: a physician's guide to herbal medicine. Springer. 2001.
- Sağkal T, Eşer İ, Uyar M.** The Effect of Reiki Touch Therapy on Pain and Anxiety. *Spatula DD* 2013; 3(4):141-146.
- Salman FT.** Enfeksiyon ve Cerrahlar. *ANKEM Derg*. 2010; 24(2):1-11.
- Şahne BS, Arslan M, Şar S.** From Past to Present: The Uses of Clay Minerals in the Field of Health. *Mersin Üniv. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Derg*. 2013; 3(3):13-20.
- Salvador J.** Quinoterapia. Barcelona: Lumen. 1985.
- Şarışen Ö, Çalışkan D.** Fitoterapi: Bitkilerle Tedaviye Dikkat. *STED*. 2005; 14(8):185-187.
- Serin M, Uğurluel G.** Hyperthermia. *T Klin J Radiat Oncol-Special Topics* 2015; 1(3):57-63.
- Sert E, Sakarya AA, Yüksel ŞB, Sert A, Kalaycı MZ.** Kupa uygulaması ve kupa uygulamasının klinik araştırmaları. *Integr Tıp Derg*. 2015; 3(2):19-25.
- Sezika E, Yeşilada E, Hondab G, Takaishic Y, Takedad Y, Tanakae T.** Traditional medicine in Turkey. Folk medicine in Central Anatolia. *Journal of Ethnopharmacology* 2001; 75(2-3):95-115.
- Sidney L.** Medical Hydrology. Elizabeth Licht Publ. New Haven. 1963.

- Sinmez Ç.** Bozlak Kültüründe Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma. Doktora Tezi. Selçuk Üniv Sağlık Bil Enst. Konya. 2011.
- Smith-Schalkwijk MJ.** Veterinary phytotherapy An overview. *Can Vet J.* 1999; 40:891-92.
- Souza MS, Vieira CB.** Who are the people looking for the Pilates method? *Journal of Bodywork and Movement Therapies.* 2006; 10(4):328-34.
- Subbarayappa BV.** Siddha medicine: an overview. *Lancet.* 1997; 350:1841-44.
- Swenson C, Swärd L, Karlsson J.** Cryotherapy in sports medicine. *Scandinavian J of Medicine & Science in Sports.* 1996; 6(4):193-258.
- Syed İB.** Islamic medicine: 1000 years ahead of its times. *JISHIM* 2002; 2:2-9.
- Şahinoğlu Pelin S, Oğuz NY.** Tıbbi Etik Açısından Hekim Sorumluluğu. *T Klin Tıbbi Etik* 1994; 2:161-163.
- Şar S.** Anadolu'da Halk Hekimliği Uygulamaları T Klin J Med Ethics. 2005; 13(2):131-6.
- Tafur J, Van Wijk EPA, Van Wijk R, Mills PJ.** Biophoton Detection and Low-Intensity Light Therapy. *Photomedicine and Laser Surgery.* 2010; 28(1):23-30.
- Tang KC.** Qigong Therapy: Its Effectiveness and Regulation. *J Chin Med.* 1994; 22(3,4):235.
- Tamaki T, Kanno S, Soda J.** Radionic nonuniform black strings. *Phys Rev.* 2004; 69(2):8-13.
- Taylor MJ.** What is yoga therapy? IAYT offers a definition for the field. *Yoga Therapy in Practice.* 2007; 3(3):3-7.
- Tekeoğlu İ, Hız Ö.** Elektroakupunktur Uygulamaları. *Türkiye Klinikleri J PM&R-Special Topics* 2010; 3(1):63-70.
- Tekeoğlu İ, Adak B, Göksoy T.** Effect of transcutaneous electrical nerve stimulation (TENS) on Barthel Activities of Daily Living (ADL) index score following stroke. *Clinical Rehabilitation* 1998; 12(4):277-280.
- Tindle HA, Davis RB, Phillips RS, Eisenberg D M.** Trends in use of complementary and alternative medicine by US adults: 1997-2002. *Altern Ther Health Med.* 2005; 11(1):42-9.
- Tokaç M.** Geleneksel tıbbi akademik yaklaşım: GETTAM. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Derg.* 2013; 28:82-85.
- Tsaia JF, Hsiaob S, Wangb SY.** Infrared irradiation has potential antidepressant effect. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry* 2007; 31(7):1397-1400.
- Tubergen A, Linden S.** A brief history of spa therapy. *Ann Rheum Dis Mar.* 2002; 61(3):273-5.
- Tümer G, Çolak R.** Medical nutrition therapy in type II diabetes mellitus. *J of Experimental and Clinical Medicine* 2012; 29:12-15.
- Upledger JE, Vredevoogd JD.** Craniosacral Therapy. Eastland Press. Chicago. 1983.
- Vähävihu K, Ylianttila L, Salmelin R, Lamberg-Allardt C, Viljakainen H, Tuohimaa P, Reunala T, Snellman E.** Heliotherapy improves vit D balance and atopic dermatitis. *British J of Dermatology.* 2008; 158(6):1323-8.
- Volpea P.** Interactions of zero-frequency and oscillating magnetic fields with biostructures and biosystems. *Photochem Photobiol Sci* 2003; 2:637-648.
- Walid F, James D.** Bioengineering for Surgery: The Critical Engineer Surgeon Interface Elsevier ISBN 978-8-08-100130-1 2016. pp. 51-52.
- Wallace RK.** Physiological Effects of Transcendental Meditation. *Science.* 1970; 167:1751-1754.
- Wang S, Gao R, Zhou F, Selke M.** Nanomaterials and singlet oxygen photosensitizers: potential applications in photodynamic therapy. *J Mater Chem.* 2004; 14:487-493.
- Whelan Kathleen M, Wishnia, Gracie S.** Reiki Therapy: The Benefits to a Nurse/Reiki Practitioner. *Holistic Nursing Practice.* 2003; 17(4):209-217.
- Whittaker P.** Laser acupuncture: past, present, and future. *Lasers in Med Sci.* 2004; 19(2):69-80.
- Wong KC, Wu LT.** History of Chinese medicine. Tientsin Press, Tientsin, China. 1932.
- Woodman JP.** Evidence for the effectiveness of Alexander Technique lessons in medical and health-related conditions: a systematic review. *Int J Clin Pract.* 2012; 66(1):98-112.
- Yeşilçimen K.** Bilimsel Tıp Modern Tıp-Hangisi? <http://www.gidahareketi.org/BilimselTıpModernTıp-Hangisi?820-yazisi.aspx>. 2015.
- Yiğit A, Sinmez Ç, Aşkın Y.** Veteriner Hekimliği Uygulamalarında Kan Akıtma Üzerine Bir Araştırma. *Lokman Hekim Derg.* 2015; 5(3):90-98.